Norman Károly

Történelem infantile

A gyerek az gyerek. Azért mondják, mert azt senki sem tudja, hogy micsoda egy gyerek; viszont azt mindenki tudja, hogy milyen ő mint gyerek, és hogy volt-e valaha más. A házakból sem húzzák ki az alapjukat; még ha az építési állványozást lebontják is, vannak, akiknek szebbek a kész falak. (Aki a házat építi, annak szívszakadás, amikor az állványok az emlékek közé húzódnak vissza. Nem a készben gondolkodik és érez, hanem az oda vezető Útban; a Remény él vele, s az ér véget, mint éremosztáskor a versenyek.)

Aki most azt hinné, lekicsinyelhető bármi is, ami a gyereket éri, az nézzen magába, ott van-e például a történelem.

A történelem persze díszlet az ember körül; vagy inkább tenger, amely hol szelídebben, hol vadabbul hullámzik, és a lélek tehetetlenül úszkál rajta, de nem is akarna a mélyébe nézni, mert semmi köze hozzá, könnyűségében különben sem tud alámerülni. Másoké a Történelem. Azoké, akik ott vannak, akiknek jogosítványuk van hozzá, akiket fölszereltek a titkos tudással. Alkalmilag afelől sem tudok szinte semmit, hogy nekem mi volna a közöm ehhez-ahhoz; hogy jövök ahhoz, hogy ott legyek, ahol vagyok, egyáltalán szabadna-e ott lennem. Mi rakható össze a morzsa információkból? Miféle egységes történeti ív volna kirajzolható az indentitásomat illetően, amivel aztán azok elé állhatok, akiket e szempontból fontosnak érzek? Milyen legendát építhetek a saját főszereplésemmel, amely felől mások legföljebb kételkedhetnek, magam viszont tudom, hogy a velejéig hamis, csak úgy fölvettem, mint ruhát? És még a legteljesebb jószándékkal elővezetett egységesség is csak valamiféle póz, szerepjáték; még az is, amikor magát ezt a tényt, az ennek jegyében összerakott, őszinteségi pszeudo történetet mutatom fel. Ó, én mindig is forradalmár voltam. Ó, én mindig is ellenálló voltam, már úgy születtem. Már hat évesen is a polgári/szocialista demokrácia vagy az ellenkezője mellett köteleztem el magam, csak azért nem szálltam síkra is, mert négy-hat-nyolc évesen nem bírtam el a Maximot. A későbbi legjobb barátom disszidált, vele mentem volna/megvolt a véleményem róla meg az egész családjáról; pláne visszajött. A korábbi legjobb barátom (lehetett volna, ha marad, és mégsem tör ki köztünk vallásháború) viszont elment, visszavonhatatlanul, pláne mert a bátyját már körözték fegyverrejtegetésért, vagy még egyébért is.

Üveges szemekkel, dermedt rémületben néztem pár évvel korábban, hátamon az iskolatáskával, magányos hazamenetelem közben, megakasztva az útról a másikra térésben, ahogy jelmezes őrültek lassan, fenséges baldachin alatt füstölőt lóbáló ornátusok után, gyertyával vonulnak, még tán kántálnak is valamit. Utóbb azért kiderült, hogy húsvéti körmenetet láttam, életemben először, neveltetésileg kimaradtam a katolicizmusból és minden egyéb rituális túlkapásból. Utóbb ezt elrendeztem magamban, sosem akartam volna körmenni, hihetem, hogy ez már akkor is az én döntésem lett volna. Csomó idegen ember, valószínűleg ellenségesek, rejtélyes okból. (Még ha utóbb kiderült, hogy ugyan miért is.)

Nem járhattam volna abba az iskolába, nem abban a körzetben laktunk, hanem húsz centivel/negyven méterrel/egy kilométerrel odébb, ahol viszont nem volt épített iskola; még nem tudhattam, hogy akkor viszont hova, és hogy az miért lett volna baj. Biztos jól éreztem volna magam ott is. Igaz, amint sokkal később megtudtam, egy – a háborúban odahagyott – harmadik emeleti lakás szobája lett volna az, benne elsőtől nyolcadikig a „kilométerrel odébb lakók", úton a fiatalkorú bűnözés felé. Alattvalói fegyelem ide vagy oda, azért a szüleim ezt nem szerették volna.

– Látod? – kérdezte P. Béla iskolatársam, ismeretlen okból rokonszenvezve velem akkor és még évtizedeken át, ritkás találkozásaink során – ott megy Nagy Imre. Miniszterelnök volt, és most gyalog kell járnia. Szörnyülködnöm kellett volna, de nemhogy azt sem tudtam, kicsoda Nagy Imre, a miniszterelnök fogalma is merőben távol állt tőlem. Most ha csak annyit írnék, hogy láttam Nagy Imrét az Orsó-utcában gyalogolni, s mint mindenki tudja, a kivégzése előtti utolsó szabad ideje lehetett, annak súlya volna, az retrospektív állásfoglalás lenne. Azt a benyomást kelthetném, hogy mindig is értettem P. Bélát, és egyetértettem vele, és ez pontosan így volt, vagy kellett volna lennie. Pedig az tudatlan hányódás volt a történelem tengerén, és ezért ma, amikor szintén ott vannak az előjelek minden adat előtt (legföljebb dinamikusan váltogatják őket), csak belső lelkiismeret-furdalást érezhetek, amit jobb, ha eltitkolok. P. Béla rokonszenve valószínűleg annak köszönhető, hogy ő ott lakott, oda tartozott, ő tudta; és azt hitte, hogy én is mindent tudok, és a bamba nézésem a rejtett, egyetértő mindentudás. Ma azt is tudnom kell, hogy a Túlvilágra támaszkodó, egykori körmenet mellesleg az evilági rezsim elleni jelmezes tüntetés is volt. Mit tudtam azt akkor, még a kérdést sem tudtam volna föltenni, hogy ebben én hova tartozom.

Ó, hogyne, tudhattam volna, kiképezhettek volna alaposabban is a szüleim, azt sem fogtam fel végig a gyerekkoromban, miként érti a nagyapám, hogy ő nem látogat jobboldali szocdemeket, és miért is ne tehetné a saját lemenőivel. A másik nagyapámat a saját rokonai más előjelű, konstrukciójú politikai nézeteltérés okán nullázták ki a világból.

Meghalt Sztálin. Ez valami szörnyűség lehetett, sírtak az emberek. Akik nem, azok óvatos csöndbe húzódtak vissza, alig látszottak. Nem látszottak annyira, hogy feltűnjön: voltak sírók, és voltak nemsírók.

Aztán meg, már a gimnáziumban, a kis termetű, csöndesen szakszerű kémiatanár egyszer kifakadt: „rózsadombi huligánok!". Hogy úgy van. Minden huligán a társadalom ellensége. Én a kémiatanár kutyájának a kölyke vagyok. Sokkal később tudtam meg, hogy az elkényeztetett káderkölykek többet engedhettek meg maguknak mindenki másnál, szüleik rezsimérdemeire és arra alapozott politikai hatalmukra támaszkodva, amit a száját pengére szorítva tűrt a nagy hagyományú iskola. Hogy én hova tartoztam volna, ha mindezt akkor is tudom? A természetes módon rendbontó lázadók vagy az efelett szörnyülködők közé-e? Nyilvánvalóan sem ide, sem oda, nem úgy voltam szocializálva, hogy bárhova is tartozzam; láttam már olyat a ritkás szomszédságunkban is, hogy a politikai kaleidoszkópból kihulló famíliák másodgenerációja az elsőnek a definit mivoltához képest a perifériákra szorul, a Vonal Iránya általuk szinte szükségképpen csap át az ellentétébe (meg mondják is róluk, hol így, hol úgy), s az még a jobbik eset, a kaotikushoz képest.

A tanárok többsége vehemensen utálta a kölykeket, holott azok már az ő – korántsem rezsimbarát – oldaluk erőforrásait, energiáját gazdagították.

Szegény tanárok. Az egyik eredetileg teológus, lehetett belőle politechnikatanár; a másik pár év után, kommunista történelemtanárként hullott ugyanoda, és a látszólagos megbecsülése mögül előbukkant a közmegvetés. Talán egyiket sem érdemelte. Akadtak egyéb figurák is, volt partizántól, repülőtiszttől titkosügynökön, rejtett nácin át manifeszt antiszemitáig, legföljebb sejteni lehetett róluk ezek felől bármit is, a diákok persze érzékenyek, orientálódnak, gyerek és mégsem.

No, aki az efféle, kopott foncsorú, apró darabokra zúzódott csillogásból bármikor össze tudja rakni azt a tükröt, amelyben saját magát tisztán szemlélheti, fogadja a legmagasabb irigységemet – bár ez bizonyosan nem az ő érdeme, hanem vagy úgy nevelték, vagy úgy született, vagy mindkettő; lehet, hogy nem is kell nagyon irigyelni.

Kemény munkával persze összerakhatjuk a tükröt, de az abban látható kép, amely egy történet frontfelülete lenne a jelen időben, történetestül annyi hitelt szokott kapni a csillogásban mindenkor, ahány tanút épp föl tudunk vonultatni mellette. Végül sem kap igazi választ a kisgyerek a kérdésére, hogy mindebben mit is keres.